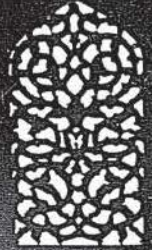

Diyanet

Aylık Dergi

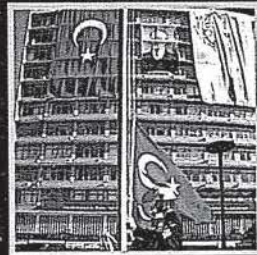
D.202
s.185

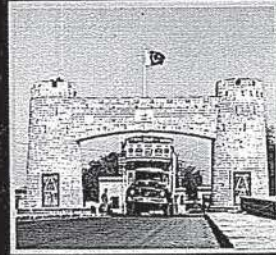
bilgiden hikmete

Tevhidî Tedrisat ve
Kur'an Kursları

Vatan Sevgisi

Afganistan

185
Mayıs 2006

tefekkür tezekkür ve arınma

"Onlar, ayakta dururken, otururken, yarıları üzerine yataırken (her vakit) Allah'ı anarlar, göklerin ve yerin yaratılışı hakkında derin derin düşünürler (ve şöyle derler:) Rabbimiz! Sen bunu boşuna yaratmadın. Seni tesbih ederiz. Bizi cehennem azabından koru!" (Âl-i İmrân, 191)

Kaos, karmaşa ve telâş (aceleci) kıskacındaki modern insan/birey, çoğu zaman varlığının ve var oluşunun anlamını (hikmetini), kendine verilen ismin de çağrıştırdığı gibi (insan nisyan /unutan kökünden gelen bir kelimedir) unutmaktadır. Böyle yalıtılmış bir atmosfer içerisindeki düşün(mey)en varlık, tefekkür deryasının hazzını alabilir mi? Yaşadığımız zamanların insanı için, tefekkür ve onun en önemli ürünü tezekkür ve nihayetinde bunlardan hasıl olan arınma ne anlam ifade edecektir? Bu onun için bir kaygı ve ihtiyaç mıdır?

Tefekkür; kalbin iyi ve kötüyü birbirinden kesin bir bilgiyle ayırmasını sağlayan bir ışıktır, lambadır. Tefekkürün zenginliğini elde edemeyen kalbin ışığı tükenir ve enerjisi biter; sağlam ipi (urvetu'l-vuskâ) yakalayamaz; hakikat ve dosdoğru yoldan (sırat-ı müstakim) sapar;

Hikmet kuşunu avlayan ağ: Tefekkür

Somut olarak bakıldığında bir anlamda düşünme ve zihin yorma eylemi olarak görülen tefekkür, aradığını bulabilmesi için varlıkların anlamları ve kavramları arasında kalbin harekete geçmesidir. Bu aşamada, aktif hale geçen kalp yalnız değildir. Diğer taraftan akıl ve zihin de muhakeme formatına/moduna geçmektedir. Akabinde iyiyi ve kötüyü ayırt etme organı kalp, içindeki ışığı, yani vicdanı devreye sokmaktadır.

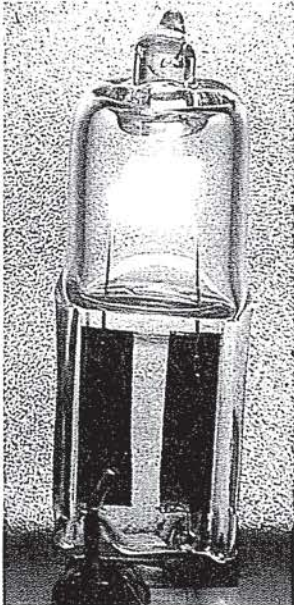
(Süleyman Uludağ, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, II. baskı, İstanbul 1995, 518)

Hakiki tefekkür, Var Eden'in zatında ve tahayyüllerde olan değil, nimetlerinde olandır. Zira akıl bu nimet ve hediye okyanusunda dilediği şeyi alacak ve tefekkür âleminin dayanılmaz lezzetlerine gark olacaktır. Ancak bu mertebeye benlik duvarlarını yıkan erdemli insanın dilediği tek bir amaç vardır. O da yalnızca Allah'a yaklaşmak yani ona kul olmaktır. Gerçek kulluğu (ubudiyet) elde eden, Vedud'un (çok çok seven) dostluğunu kazanır.

Aşkın, dostluğun anahtarı, tefekkürün de dereceleri vardır. Bu anlamda şehvet ve ihtirasların prangalarından insanı azâde kılan tefekkür, avâm'ın (halkın) tefekkürü olacaktır. Irade, bilinç ve eylem özgürlüğünü elde eden insan, bulunduğu hâl içerisinde gem vurulmaz ve önü alınmaz hazlarını izâle edip (tasfiye), görünmeyen âlemin sâkinlerinden birisi olmaya aday olacaktır. Nihayetinde Yaratan'ın dostları arasına dahil olma lutfuna erişecektir.

Hakikat erbâbının tefekkürü

Hakikat ve hikmet rotasına girmenin işaretlerini veren tefekkürüne gelince; yani seçkinlerin (havâsın) tefekkürü. Sıradan insandan farklı olan bu gönül erbâbı; hayat, varlık, bilgi ve kudret gibi yetkinlik vasıflarına sahip olmadıklarını bilirler. Bu özellikler, insana Hakk'ın yanında ebedilik iksiri verecek nitelikler değildir. Bunlar, Hz. İbrahim'in Kadîm Kitap'ta dediği gibi,

sonradan kaybolan (âfil), geçici olan alanlardır. Aynı zamanda bu özellikler, bazen insanı donanımlı kılabilirdiği gibi, bazı zamanlarda insanı hiçliğe indirgeyebilmektedir.

Bu halkanın insanları, geçici beceri ve kabiliyetleri veren sonsuz bir kudret ve kaynak olduğunu bilirler. Nitekim bu Aşkın Varlık'ın, varlığı bizatihi kendindendir. Yani O, hiçbir şeye muhtaç olmamalı; ama var olan/edilen her şey, O'na ihtiyaç duymalıdır.

Varılan bu noktada, fâni olan varlık, kendisinde var olan ve verilenlerin bir ilk ve tek ilkedir neş'et ettiği bilinç düzeyini yakalamakta; yani kendisini bilmekte, arkasından Rabb'ini bilmekte ve ilâhî ilkeyi hatırlamaktadır: "Size gelen her nimet Allah'tandır." (Nahl, 53) İşte tefekkürün bu boyutu, seçkinlerin tefekkürüdür.

Seçkinlerin (Havâssu'l-Havâs) tefekkürüne gelinece; onlar sahip olamadıkları bir özelliği ve nimeti elde etme anlamındaki bir tefekkür fakirliğinden, var edenin müşahade anlamındaki tezekkürün zirvesine ulaşmış mekânsızlık mekânının yolcularıdır. (Abdürrezak Kâşânî, Tasavvuf Sözlüğü, çev: E. Demirli, İstanbul 2004, 144)

Hasılı tefekkür; kalbin iyi ve kötüyü birbirinden kesin bir bilgiyle ayırmasını sağlayan bir ışıktır, lambadır. Tefekkürün zenginliğini elde edemeyen kalbin ışığı tükenir ve enerjisi biter; sağlam ipi (urvetu'l-vuskâ) yakalayamaz; hakikat ve dosdoğru yoldan (sırat-ı müstakim) sapar; sonunda karanlıkların zulmeti içerisinde boğulur. (Ethem Cebecioğlu, Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, II. baskı, İstanbul 2004, 643)

Derin murâkabe ve tezekkür

Kalp ve zihni aydınlatan/nurlandıran bir diğer tefekkür eylemi teemmüldür. İyice ve etraflıca düşünme anlamlarına gelen teemmül, derin düşüncelere dalmanın da adıdır. Bu çerçevede sâfîler, düşünen ve düşünmeyen varlıklardan uzaklaşarak (sürekliliği değil) derin düşüncelere gark olur; kalp, zihin ve şuur potansiyelini var edenin sırrına ulaşmak ve bir katre de olsa tatmak için kullanırlar ve bir tek noktada derin murakabe ve tezekkür içerisinde yok olurlar. Nihâî hedef ve maksat, aşkın hakikat dünyalarına seyr-ü seferdir. İşte bu mertebe, fikr-i tam diye ifade edilen derin tefekkür ânı olan teemmül hâlidir/evresidir. (Uludağ, a.g.e., 518)

Yalnız, konuşan canlılardan bir süreliğine de uzaklaşan hakikat arayıcısı, aynı zamanda ilkel ve modern tüm teknolojik nimetlerden bağıni koparmalıdır ki, görünen ve görünmeyen dünyaların hikmetlerini, derin tefekkürle yani teemmülle elde edebilsin. Teemmülün son aşaması, Cemâl ve Celâl aşkın ve eşsiz varlık üzerinde dünyevî çengellerden kurtulmadır. Farklı boyut, anlam ve muhtevada da olsa, bu husus, Batı'da meditasyon olarak adlandırılıyor. (Cebecioğlu, a.g.e., 643)

Tefekkürün bir başka türü olan tedebbür ise, hakikati düşünme ve olayların varacağı son noktayı/kerteyi gözden ve gönülden geçirmedir. Bu anlamda Kur'an okurken düşünmek (Nisa, 82; Muhammed, 24; Sâd; 29), hakikat ve mükâşefe tedebbürü ve

tefekkürü, âriflere mahsus bir hâldir (Uludağ, a.g.e., 518). Tedebbürün iki türü ortaya çıkmaktadır. İnsanın kendisi ve varlığı hakkında düşünmesine mev'iza tedebbürü denilirken; Kur'an'ın mânâ zenginliği üzerinde tefekkür etmeye de hakikat ve mükâşefe tedebbürü ismi verilmektedir. (Cebecioğlu, a.g.e., 642)

Tefekkürün bir başka türü tefehhüm ise, yavaş yavaş anlama ve farkına varmayı dillendirmektedir. Buna bir tür içselleştirerek ve hazmederek/sindirek anlama ve kavrama denilebilir.

Kendisinin ve var edeninin farkında olan âbidin/kulun, Allah'ın kudret, azâmet ve rahmâniyetini anlamasına da tezekkür denilmektedir. (Safer Baba, Istilâhât-ı Sofiye fi Vatan-ı Asliye, Tasavvuf Terimleri, İstanbul trz, 292) Bir başka ifadeyle, tezekkür, tefekkür aracılığıyla elde edilmiş bir şeyi bulmak ve anımsamaktır. Ancak tezekkür, tefekkürden üstündür; çünkü tezekkür, bulunmadığı halde, tefekkür vasıtasıyla zihinde var olan şeyi elde etmek için yapılır. (Kâşânî, a.g.e., 133)

Tefekkür ve tezekkürün sonucunda, insan sayısız yeti, kabiliyet ve kazanımların sahibi olur. Bunlar içinden en önemlisi arınma ve temizlenmedir. Arınma, insanda hem fizyolojik, hem biyolojik ve psikolojik veya bir başka deyişle hem zihinsel hem ruhsal hem de bedensel değişimler ve dönüşümler yaşatır. Bununla birlikte bir de tasfiye denilen saflaştırma ve temizleme vardır ki, bu hâl arındırma ve saf hâline getirme eylemidir. Yani marifet ve ifran ilkeleri çerçevesinde kalbi temizleme, dünyevî atıklardan ve hastalıklardan arındırmadır.

Nitekim sâfîler nezdinde insan ruhu, görünmeyen âlemden, görünen âleme saf ve arı bir hâlde taşınmıştır. Nefsin arındırılması ve kalbin tezkiyesi (aklaması) gerçekleşirse, insan biyolojik, kimyasal ve ruhsal tüm kirlilerden arınır; ölümlü olanlar/sonlu olanlar için geçerli olan örtüler ve perdeler aralanır, hakikat âlemine ruhun ve zihnin yolculuğu kolaylaşır.

Evveliyatı ak süt gibi saf ve berrak olan insan, nefis hırkasını bedenine dahil edince, kirlilik ve rezâlet kapısı kendisi için açılmış hâl gelmiştir. Ancak, son ilâhî kelâmın ilkelerini kendisine hayat felsefesi edinen insan ise, İslâm'a ve kurallarına muhalefet etmediği süre içerisinde saflaşır, olgunlaşır ve yetkinleşir. (Cebecioğlu, a.g.e., 634)

Nitekim, "Nefsini kirlüten, hüsrana uğrar, tezkiye eden felâh bulur." (Şems, 9-10) prensibi, nefsi, atıklardan ve rezilliklerden soyutlamayı ve yalıtmayı ifade eder. Bu çerçevede, nefsi yerilen ahlâktan, övülen ahlâka yükseltmeye tezkiye denir. (Uludağ, a.g.e., 535; Cebecioğlu, a.g.e., 661)

Dinler içerisinde İslâm dini kadar aklın kullanılması ve ilmi teşvik eden başka bir inanç sistemi yoktur. Allah Teâlâ'nın yeryüzüne gönderdiği en son kitap, insanları tefekkürle, düşünüp ibret almakla, aklını kullanmakla sorumlu tutmuştur. Son kısımları "düşünmez misiniz?", "akıl etmez misiniz?" şeklinde biten çok sayıda ayetin varlığı bir gerçektir. Nitekim Peygamberimiz de bu hususa o kadar önem vermiştir ki, tefekkürü nafil ibadetle-

rin en başına yerleştirmiştir. Kutlu Elçi'nin ifadesiyle, "Bir saat düşünmek, altmış yıl boyunca yapılan nafile ibadetten daha hayırlıdır."

Nihayetinde, Kur'an'ın ve onun tebliğcisi Hz. Muhammed'in (s.a.s.) rehberliğinde neşvü nema bulan İslâm toplumu, bir tefekkür medeniyeti ve coğrafyası ortaya çıkarmıştır.

Kur'an ve hadis cevherleri, tefekkür ve tezekkür kâşiflerine, varlıklarının tüm kapılarını sonuna kadar açık tutmaktadır. Bu aşkın sesleniş: "Düşünen ve akleden bir toplumu veya topluluğu", kendisine muhatap olarak görmek şeklinde, varlık ve benliğini maddî vasıtalarından azâde olarak tezâhür ettirmektedir. Yine akıl ve kalbin birbirini inkâr etmeyen ve yok saymayan ilâhî çağırısı, muhataplarından "tefekkür (düşünme) ve tezekkürün (hatırlama)" türdeşleri olan "taakkul (akletme), tefehhüm (anlama), tafakkuh (idrak etme, kavrama), tedebbür (sonucu, hakikati düşünme) ve teemmül (derin düşünme)" de ısrarla talep etmektedir.

Hikmeti elde etmenin başı tefekkürdür

Aşkın ve ilâhî nidayı gönülleriyle/kalpieriyle işitenler, elde ettikleri bu zenginliklerle arzın hikmet noktalarını keşfine çıktılar. Zira son Peygamber (s.a.s.)'in ifadesiyle, "Hikmet, müminin yitiğidir, onu nerede bulursa alır."

İslâm hakîmlerinin (filozoflarının) ürettiği ve tekâmül ettirdiği hikmet, insanlık birikiminin özgün bir tefekkür imalatı hâline dönüşmüştür. Zira bu fikir zenginliği, Batı düşünce ve kültürüne sınırsız katkı ve çeşitlilik kazandırmıştır.

Bu hakîmlerin zihninde, toplumun tüm katmanlarıyla arzu edilen seviyede iletişime geçemeyen düşünür, cemiyet içerisinde "münzevî", "garip" ve "yabancı" (Bkz. İbn Bacce, Tedbirü'l-Mütevahhid, nşr: M. Fahri, Resâilü İbn Bacce el-İlâhiyye II. baskı, Beyrut 1991; İbn Tufeyl, Hayy b. Yakzân, nşr: A. Nâdir, Beyrut 1993) gibi konumlara sürüklenmiştir. (Ahmet Arslan, İslâm Felsefesi Üzerine, İstanbul 1999, 320-321)

Nitekim günümüzde birçok düşünür/mütefekkir ve filozof, üzerinde anlamlı bir şekilde konuşabileceği alan olarak değerler, idealler, amaçlar ve hedefler sahasını görmektedir. Gerçekte bilimler bize, insanın fizyolojik ve biyolojik yapısı ile ilgili verileri sunmaktadır. Bununla birlikte, bu bilimsel veriler, toplumsal bir varlık olarak insanın ne olduğu, nasıl davrandığı ve rolünün nasıl olması gerektiğini de bildirmektedir. (Arslan, a.g.e., 320-321)

Ancak bir bütün olarak evrenin, insanla ilgisini, yine insanın Allah'la ilişkisini, bunun yanında insanın tabiatla ilişkisini, yalnız hikmet anlamlandırmaktadır.

Fakat çağdaş Müslüman aydın şunun da bilincinde olmalıdır ki, o da bilim, teknoloji ve tefekkür geliştikçe ve ilerledikçe vahiy daha iyi anlaşılacaktır. Aynı zamanda Kur'an'ı, daha derin ve zengin anlamlar dünyasıyla görmek imkânına kavuşulacaktır. Yeter ki insan; akıl, zihin ve kalbini sahte ve maddî mühürlerle kilitlenmesin.

Hikmeti elde etmenin başlangıcı tezekkürdür. Bu hâle kavuşmak da, ancak temiz akıl ve kalple mümkündür. Yaratıcı'nın bahşettiği aklı, ihtiras ve

şeytanın vesveselerine köle edenler, ne iç dünyalarındaki ilhamlarını ne de dış dünyadaki ibret manzaralarını kavrayıp idrak edemezler. Zihinleri, var olan harikulâdelikleri seçemez ve sezemez. Bunlar düşünmezler veya düşünseler bile geçmişe ait olanlara baktıklarında, hayır ve hakkın, hakikat ve irfanın perdede olduğunu bilemezler. O hâlde ilâhî bir hediye olan hikmet, ancak selim akıl ve temiz kalp sahiplerine bahşedilir. (O, hikmeti dilediğine verir... Bakara, 269) Dolayısıyla gerçeği yakalamış akıl ve hayrı talep eden irade, hikmetin şartı; tefekkür de onun girizgâhıdır. (Elmalılı Muhammed Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, İstanbul 1979, II, 914)

Tefekkürün kazanımları

Tefekkür sonucunda elde edilen; Yüce Yaratıcı'yı bilmek, O'nun hareket etmeyen ve değişikliğe uğramayan "Bir" olduğunu, her şeyin sebebinin O olduğunu; cömertliği, hikmet ve adaleti ile O'nun bu âleme düzen veren olduğunu bilmektir. Mütefekkirin/Filozofun yapması gereken şey de, gücü nispetinde Yaratıcı'ya benzemeye çalışmasıdır. (Fârâbî, Risâle fî mâ Yenbağî en Yukaddeme Kalbe Te'allümü'l-Felsefe, Mısır 1325/1907, 63 (Mahmut Kaya, İslâm Filozoflarından Felsefe Metinleri, İstanbul 2003, 113-114)

Bu ifadeler İslâm sufilerinin çok sık dillendirdiği bir hadisi çağrıştırmaktadır: "...Kulum bana nafile ibadetlerle yaklaşıyor... Ben onun gören gözü, işiten kulağı, yürüyen ayağı olurum." (Buhârî, Rikâk, 38)

Diğer taraftan filozofun Allah'a benzemeye çalışması, "Allah'ın ahlâkıyla ahlâklanmak" (Râzî, et-Tefsîrü'l-Kebîr, Tahran trz, VII, 68) hadisini hatırlatmaktadır.

Nitekim din, varlıklar hakkında düşünmeyi sürekli öğütlemektedir. Kur'an'da birçok ayet, bu hususu desteklemektedir: "Ey basiret sahipleri ibret alın" (Haşr, 2). Bu ayet, hem aklî kıyasın hem de dinî kıyasın birlikte kullanılmasının zorunlu olduğuna işaret etmektedir. Bununla birlikte, "Göklerin ve yerin hükümlerine, Allah'ın yarattığı şeylere bakmazlar mı?" (A'râf, 185) ayeti de yaratılmış her şeye ibret ve hikmet nazarıyla bakmayı hatırlatmaktadır.

Yine Kur'an'da, insanların düşünmek ve tefekkür etmekle sorumlu olduklarını bildiren sayısız ayetlerden bir kaç da şöyledir: "İnsanlar acaba devreye bakıp da biraz düşünmezler mi, deve nasıl yaratıldı? Göğün bakmazlar mı, nasıl dikildi? Dağlara bakmazlar mı, nasıl dikildi?...?" (Çaşiye, 17-19); "Onlar göklerin ve yerin yaratılışını düşünürler." (Âl-i İmrân, 191; İbn Rüşd, Faslı'l-Makâl (Felsefe-Din ilişkisi), çev: Bekir Karlığa, İstanbul 1992, 64-65)

Hülâsa, hakikî tefekkür erbâbı, bedenleri tedavi edip şifa bulmalarına vesile olduğu gibi, öncelikle kendi nefsinin eğitme amacıyla yeri geldiğinde mübah olan hazların birçoğunu terk edebilir. (Ebû Bekr er-Râzî, Kitâbu'l-Siretü'l-Felsefiyye (Resâilü Felsefiyye içinde), V. baskı, Beyrut 1982, 102) Sonra da hayat ve servetin girdabında boğulan erdemleri ve ilâhî ilkelere unutan ve kaybedenlere her iki âlemin kapılarını açan, ebedî formülleri veren ve doyumunsuz iksiri sunabilir.